

UTICAJ KULTURNIH FAKTORA NA KRIMINALITET

Apstrakt: Predmet rada odbuhvata tri aspekta (dela). U prvom delu, dat je prikaz teorija u kriminologiji, koje se bave uticajem kulturnih faktora na kriminalitet (teorija kulturnog konflikta i raskoraka; društvena struktura i anomija i kulturalna kriminologija), dok drugi deo bliže objašnjava potkultura Roma. Treći deo rada, predstavlja sintezu prvog i drugog dela, odnosno dato je objašnjenje na koji način potkultura Roma utiče na kriminalitet te društvene grupe. U radu su navedeni postojeći statistički podaci i problemi koji se javljaju u vezi sa kriminalitetom kod Roma, kao i kraći prikaz diskriminacije pomenute nacionalne manjine.

Ključne reči: kriminologija, kulturalna kriminologija, kultura, kulturološki faktori, Romi, kriminalitet kod Roma.

1. UVOD

Šta znači kada neko kaže: „Svako je krojač svoje sreće“, odnosno da je „čovjek jedinka koju treba posmatrati samostalno, izolovanu od ostatka, uslovno rečeno, mase“. Na prvi pogled, može se prihvatiti takav jedan stav o čoveku, ali ako se malo bolje promisli, to u mnogim situacijama nije baš tako. Može se reći da je „Svako krojač svoje sreće, a da ta sreća zavisi od niza okolnosti i faktora koji utiču na to kakva će ona biti, odnosno da li će biti iskrojena po meri ili će imati manje ili više nedostataka“. Ponekad „loš kroy“ može voditi takvoj situaciji da pojedinac postane kriminalac ili prestupnik. Razloge „lošeg kroja“ pokušali su da objasne mnogi teoretičari kroz svoje teorije. Teorije koje su nastale, počevši od davne 1764. i dela „O zločinima i kaznama“¹, pa do današnjih dana, dale su različite poglede na faktore koji utiču, kako na ponašanje pojedinca koji vrši zločine, tako i na kriminalitet. U novije vreme, posebnu pažnju su izazvale teorije koje se bave uticajem kulturnih faktora na kriminalitet².

Teorije kulturalne kriminologije doživljavaju svoj procvat upravo u današnje vreme. Kako Đ. Ignjatović navodi: „Ta nova kulturalna kriminologija ima za cilj da izričito i direktno obuhvati kulturološke dimenzije zločina i kontrole kriminaliteta“³. Iako pomenuta teorija doživljava svoju renesansu u današnje vreme, njeni počeci uočavaju se još u čikaškoj školi. Iz tog razloga potrebno je sagledati, u najkraćim crtima, neke osnovne karakteristike pomenute škole.

---

* student Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, drugonagrađeni na nagradnom tematu (tema „Uticaj kulturnih faktora na kriminalitet“) Sekcije za kriminologiju Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu

1 Ignjatović Đ.: *Teorije u kriminologiji*, Beograd 2009, 151–158.

2 Ibid. 121–123.

3 Ibid. 121.

1.1 Teorije kulturnog konflikta i raskoraka

Kako Selin navodi – „čovjek raste uz određene kulturne vrednosti, koje se razlikuju od kulture do kulture“.⁴ Razlikujemo dve vrste vrednosti: kulturne (utiču na strukturu zakona i definiciju zločina na određenom području) i potkulturne (upravljaju ponašanjem unutar drugačije kulture).⁵ U mnogo situacija, može se dogoditi da se kultura i potkultura poklope, ali ne mora baš uvek biti tako. Ponekad se dešava da uticaji potkulture mnogo jače deluju na ponašanje pojedinca što, u nekim ekstremnim slučajevima, može voditi porastu kriminaliteta i sl. (npr. u nekim krajevima južne Evrope potkultura plemena, koja je imala jak uticaj u 19. i početkom 20. veka, na pojedince utiče tako da ne poštuju norme ponašanja koje predviđa kultura, već i dalje poštuju norme potkulture koja je karakteristična za određeni kraj – primer: krvna osveta koja je u nekim krajevima Crne Gore i dalje jedan od vidova odbrane časti). Naravno, ne mora se dogoditi da uticaj kulture i potkulture uvek utiču na porast kriminaliteta, kao ni to da suprotnost kulture i potkulture uvek vodi ekstremnim situacijama i najtežim oblicima kriminalnog ponašanja poput već pomenute krvne osvete (ponekad se porast kriminaliteta može uočiti kod krivičnih dela krađe, razbojništva, iznude...). Kako je pomenuto, kultura i potkultura ne moraju stajati u odnosu korelacije. Potkultura prema opštoj kulturi može stajati u nekonfliktnom ili konfliktnom odnosu (pr. prestupnička potkultura). Ukoliko se potkultura nalazi u konfliktnom odnosu sa kulturom, tada govorimo o kontrakulturi koja „sadrži norme dijametralno suprotne opšte priznatim i služi za objašnjenje nastanka kriminalnog ponašanja“.⁶ Selin ukazuje na značaj sukoba kulturnih kodeksa za javljanje zločina i tvrdi da sukob između normi različitih kulturnih kodeksa može nastati iz nekoliko razloga:

1. Kada se kodeksi sudare na granici različitih kulturnih područja;
2. Kada se, u slučaju pravnih normi, pravni propisi jedne kulturne grupe prošire na teritoriju druge;
3. Kada članovi jedne kulturne grupe migriraju u drugu.

Kako i sam Selin primećuje, „transformacija jedne kulture iz homogenog i dobro integrisanog tipa u heterogen i dezintegrisan tip je praćena porastom konfliktnih situacija“.⁷ Za kulturni konflikt kaže da je mentalni konflikt, ali da različite discipline koje koriste pomenuti termin, ne određuju na isti način njegov karakter. Možda je to jedan od razloga zašto pomenute teorije koje proučavaju kulturne konflikte u današnje vreme ili preširoko, ili preusko, posmatraju kriminalitet sa te tačke gledišta (odnosno sa stanovišta kulture i potkulture). Zanimljiv je stav koji daje Selin kada kaže da „možemo pretpostaviti da će tamo gde se sukobi različitih kultura pojave, biti kršenja normi zbog toga što se osobe koje su usvojile norme jedne kulturne grupe ili oblasti sele u drugu i da će se takvi konflikti nastaviti sve dok proces akulturacije ne bude završen“.⁸ Takođe, pomenuti teoretičar navodi da se kulturni konflikt može proučavati ili kao mentalni konflikt ili kao konflikt kulturnih kodeksa.

1.2 Društvena struktura i anomija

Robert Menton ide dalje i analitički razdvaja društvene i kulturne strukture, za koje kaže da se, u konkretnim situacijama, neprimetno spajaju. Za prve kaže da se sastoje od kul-

4 Ibid. 72.

5 Više o kulturi i potkulturi: Mitrović M., Bovan S.: *Osnovi sociologije i sociologija prava*, Beograd 2009.

6 Ignjatović Đ.: *Teorije...*, 73.

7 Ibid. 249.

8 Ibid. 251.

turno definisanih ciljeva, potreba i interesa, dok za drugi element društvene strukture kaže da definiše, reguliše i kontroliše prihvatljive načine postizanja kulturno definisanih ciljeva. Dalje, navodi da se antidruštveno ponašanje javlja u velikom obimu samo onda kada sistem kulturnih vrednosti uzdiže, doslovno iznad svega ostalog, određene zajedničke simbole uspeha za čitavu populaciju, dok njegova društvena struktura strogo ograničava ili potpuno onemogućava pristup dozvoljenim načinima postizanja tih simbola velikom delu te populacije. Smatra se da je „isti korpus simbola uspeha poženjan za sve, a takođe, da ovi ciljevi prevazilaze klasne linije razlike i da nisu njima ograničeni“.⁹ Kako se da primetiti, sam Merton navodi da klasne razlike ne treba da postoje u ovim segmentima, odnosno da je „jedna od najopštijih funkcija društvene organizacije da obezbedi osnovu za proračunatost i regularnost ponašanja“.¹⁰ Ukoliko se sagledaju tipovi kulturnog modeliranja, nailazi se na pet logički mogućih, alternativnih načina prilagođavanja ili adaptacije pojedinaca unutar (kulturno orijentisanog) društva ili grupe (konformizam, inovacija, ritualizam, povlačenje, pobuna).¹¹

1.3 Kulturalna kriminologija

Teorije kulturalne kriminologije, čije početke možemo uočiti još od čikaške škole i koje, u krajnjoj liniji, pored teorija nastalih u okviru čikaške škole, u svojim saznanjima koriste i neka druga saznanja, poput životnih saznanja, pisanja medija i sl. (što se najčešće i zamera pomenutim teorijama) ipak postavljaju neke stavove koji se mogu prihvatiti. Preokret u novije vreme nastaje 2008. godine kada je nastala knjiga „Kulturalna kriminologija – poziv“, autora: Jeff Ferrell-a, Keith Hayward-a i Jock Young-a.¹² U konstituisanju njihovih stavova važnu ulogu odigralo je i učenje interakcionizma i etiketiranja i postmodernistička kritička teorija, učenje o društvenim pokretima, kao i studije gradova i medija, egzistencijalistička filozofija, kulturalna i humana geografija, antropologija i dr. U uslovima kada su svi klasični oslonci socijalnog života – rad, porodica, uža zajednica, domovina (masovnim migracijama) i mir (globalnim sukobima) dovedeni u pitanje, a mediji globalizovani – objašnjenje kriminaliteta traži globalni pogled.

Pored pomenutog dela „Kulturalna kriminologija – poziv“, posebnu pažnju izazvao je i tekst Jeff Ferrell-a „Kulturalna kriminologija: postmoderni spektakl“ (2006. godina). Pomenutom pravcu, Džef daje ključnu ulogu u otkrivanju značenja, izgleda i realne slike kriminaliteta i kolektivne reakcije na zločine. Iz tog razloga, kulturalna kriminologija se posebno fokusira na aktivnosti kriminalaca, način života marginalnih grupa i na uticaj sredstava masovne komunikacije i popularne kulture na imidž kriminaliteta i praksu organa formalne socijalne kontrole. Čini se da su pomenuti segmenti, koje pokušava da objasni kulturalna kriminologija, sve prisutniji i uočljiviji u vremenu i prostoru u kome živimo i delamo. Idealan primer bi bili Romi, koje svakako možemo uklopiti u pomenute segmente. Kroz vekove su bili marginalizovani, a čini se da je i danas tako, osim ako se izuzme mali procenat onih koji to nisu. Iako se poslednjih decenija dosta govori o ravnopravnosti na svim poljima, zatim o zabrani diskriminacije¹³ i zbog toga su donete mnogobrojne konvencije i zakoni, te s toga

9 Ibid. 284.

10 Ibid. 285.

11 Detaljnije pogledati: Ignjatović Đ.: *Teorije...*, 281–283.

12 Pomenuti autori ukazuju da pomenuti pravac ima izvore u ranim teorijama o uticaju kulture na kriminalitet (već pomenute čikaške škole) kao i uticaj Univerziteta kulturoloških studija u Birminghamu i Londonske ekonomske škole.

13 U Srbiji je Zakon o zabrani diskriminacije donet 2009. godine (Sl. Glasnik Rep. Srbije 22/09). Čl. 2. st. 1. Izrazi „diskriminacija“ i „diskriminatorno postupanje“ označavaju svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili

možemo zaključiti da se na normativnom planu zaista napravio veliki pomak, ipak sa stano-
višta društvene stvarnosti i prakse to baš nije tako. Ako sagledamo Rome, vidimo da su oni
i dalje na društvenoj margini, iako se putem medija pokušava stvoriti idealizovana „slika“ o
njihovom sve bolje „životnom statusu“. ¹⁴ Poslednji primer u nas, jeste iseljenje Roma koji su
živeli u divljem naselju „Gazela“ u romsku enklavu „Orlovsko naselje“. Naime, iako se putem
medija stvara slika daleko boljeg života iseljenih Roma, svako ko poseti Orlovsko naselje,
gde je veći deo njih iseljen, uveriće se da je slika koju prenose mediji i više nego idealizo-
vana, a nezadovoljstvo Roma raste. Te s toga, prosečan građanin koji bude pročitao novins-
ki članak u kome piše „Romi se bave ilegalnim poslovima“ ili „Dvojica Roma uhvaćena u
krađi“ ¹⁵ pomisliće kako se oni ne menjaju i kako im je uvek malo i pored toga što im je,
kako je štampa ranije pisala, životni standard unapređen. U ovom segmentu već na prvi
pogled vidimo koliko mediji mogu loše da utiču i da na neki način etiketiraju, odnosno
predodrede neku grupaciju ljudi za one koji su skloni kriminalnim radnjama. Vratimo se
na Džef Ferela, koji navodi da „kriminalitet i viktimizacije, strah od zločina i kampanje za
njegovu redukciju nisu statički elementi, nego kompleksni kulturološki procesi“. ¹⁶ Po nje-
mu, centralni problem kriminologije nije odgovor na pitanje „šta je zločin i koji su njegovi
uzroci“ (kako to podrazumevaju „ortodokсни kriminolozi“) nego predstave (imidž) zločina
stvoren u masovnim medijima. ¹⁷ Džef smatra da je to bolji način da se pronikne u suštinu
zločina i načina na koji ljudsko društvo organizuje kontrolu takvih pojava. Zločin se shvata
ne kao nešto unapred određeno, nego kao „plod interakcije pojedinaca i društvenih grupa,
pri čemu važnu ulogu u razumevanju tih procesa ima semantička analiza simboličkih zna-
čenja skrivenih u jeziku“. ¹⁸

Pored medija, pripadnici kulturalne kriminologije kao razlog sukoba, navode politiku i
politički otpor, pa kažu, „kao što su mnoge studije pokazale, a panične reakcije pravne vlasti
prema neposlušnosti marginalnih grupa i dokazale, nedopušteni stilovi istraživanja zaista
mogu nositi značajna politička značenja i mogućnosti otpora prema političkoj vlasti. Moć
i otpor vide kao rituale na putu politike progresivnog društvenog pokreta, a politički otpor
kao revoluciju svakodnevnog života“. ¹⁹ Mada se kulturalnim kriminolozima uglavnom za-
mera što „šire“ svoja istraživanja i na neke segmente koji nemaju neposredne veze sa naučnim
istraživanjima i dokazivanjima, mislim da bi trebalo kao model mogućeg rešenja prihvatiti i
neka njihova viđenja, pogotovu ako se uzme u obzir da sredstva masovnih komunikacija ²⁰ i
politika u većini slučajeva, u današnje vreme, prave prevagu nad nekim racionalnim i nauč-

davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima blis-
kih lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu,
nacionaloj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu,
rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima,
zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu,
izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno
pretpostavljenim ličnim svojstvima.

- 14 O uticaju medija na kriminalitet, pogledati Ignjatović Đ.: *Teorije...*, 123–125, 415–423.
- 15 Videti primere na internet prezentaciji: www.praxis.org.rs; Praxis, Protection of rights of internally displaced persons, Belgrade, March 2009; zatim priručnik sa letnje škole ROMI: Pravno-politička dimenzija, održane u Beogradu 21–27. septembra 2009. godine na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu.
- 16 Ignjatović Đ.: *Teorije...*, 123.
- 17 „Kriminologija, kako predlažu ovi kriminolozi, treba proučavanju zločina da pristupi u svoj njegovoj kompleksnosti, a ne samo kao tradicionalna društvena nauka o kriminalitetu“ (Ignjatović Đ.: *Teorije...*, 412.).
- 18 Ignjatović Đ.: *Teorije...*, 123
- 19 Ibid. 413
- 20 Mitrović M., Bovan S.: *Osnovi...*, 160–166.

nim istraživanjima i izvedenim dokazima, te bi ih iz tog razloga trebalo kritikovati (medije i politiku), jer često imaju velik uticaj na one koji im „slepo“ veruju. Najbolje po nas bi bilo kada bismo ih potpuno zanemarili i isključili iz naučnih istraživanja i dokazivanja, jer bismo tada došli do valjanih i u najvećoj mogućoj meri nepristrasnih zaključaka.²¹

2. POTKULTURA ROMA

Danas, posebna pažnja se pridaje potkulturi, odnosno kontrakulturi mladih, potkulturi Roma i nekih drugih grupacija, te se čini da su oni „nepresušan“ izvor za pisanje medija. Da bismo kritički razmotrili Rome, o kojima je već ranije bilo reči, potrebno je da medije i politiku ostavimo „po strani“. Najpre je potrebno da istorijski sagledamo Rome (ko su oni, odakle potiču i osnovne karakteristike njihove kulture).

Poreklo Roma oduvek je zadavalo mnogo muke naučnicima i predstavljalo pogodan teren za razne hipoteze od kojih se kao poslednja i najprihvatljivija smatra ona kojom se, na osnovu lingvističkih podataka, tvrdi da Romi potiču iz Indije (pokrajina Kabul).²² Ono što se veoma retko pominje, jeste to da su Romi 8–12. veka imali 21 državu na severu Indije i da su u tom periodu bili vojni, politički i ekonomski faktor. Islamski pohodi na romske oblasti, učinili su svoje, tako da od 1192. godine Romi više ne postoje kao etnička grupa i tada počinje njihovo cepanje na mnogobrojne manje grupe koje počinju da dobijaju svoje samostalne nazive poput, „Tamari“, „Gažikano Romi“, „Korano Romi“ itd.²³ Položaj Roma je bivao sve lošiji, a prvi „veliki“ korak ka unapređenju njihovog položaja jeste održavanje Prvog svetskog kongresa Roma 1971. godine. U Srbiji je kao najvažnija ličnost, romskog porekla, oduvek smatran dr Rajko Đurić, koji je krajem 20. veka imao veliki politički i kulturni uticaj. Nakon pada Berlinskog zida, 1989. godine, Romi ulaze u politiku.²⁴

Osnovno obeležje društveno-ekonomskog položaja Roma je nizak stepen ekonomske aktivnosti i visoka nezaposlenost. Popisom iz 1991. ustanovljeno je da je ekonomski aktivno oko 27.2% od ukupnog broja Roma, dok je prema izveštaju Vlade Republike Srbije iz 2007. godine ustanovljeno da su Romi „izuzetno siromašni“. Osim niske stope ekonomske aktivnosti, za Rome je karakteristična i veoma visoka stopa nezaposlenosti. Razloge njihove nezaposlenosti možda treba tražiti i u tome što veoma mali broj Roma upiše i završi srednju školu. Po zakonima Republike Srbije, Romi mogu da se školuju od osnovne, preko srednje škole do fakulteta. Imaju pravo i mogućnost da se školuju na svom jeziku. Zakonske smetnje ne postoje, ali se problem javlja jer nema dovoljno obrazovnog kadra koji govori romski jezik. Svaki peti Rom je nepismen, 30% je bez škole i 30% sa nepotpunom osnovnom školom. Stručna i kvalifikovana znanja ima tek svaki deseti Rom. To znači da je preko 90% Roma

- 21 U skladu sa tim, Đ. Ignatović navodi: „Kriminologijom se baviti bez ideologizacije, dnevno političkog navijanja i jeftinog medijskog samoreklamiranja [...] Naravno, ko ne može da izdrži zov lake promocije i slatkih privilegija – neka se na vreme preorijentiše“. Vid. Ignjatović Đ.: *Kriminologija*, Beograd 2010, 9.
- 22 Tek je 1978. godine, na Drugom svetskom kongresu Roma, došlo do neke vrste uzajmnog političkog priznanja Indije za „domovinu Roma“. Zanimljivo je pomenuti da su te godine Romima u SFRJ priznata prava nacionalnih manjina.
- 23 Videti: Ristić Ž.: *Socioekonomski položaj i identitet romske manjinske zajednice u Srbiji*, Beograd 2000. (seminar 3003, biblioteka Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu).
- 24 Naspram broja Roma koji žive u našoj zemlji (blizu 500.000) broj od 30 Roma koji rade kao državni činovnici je veoma nizak i za sada nema izgleda da će se taj broj uvećati. Prema podacima iznetim na letnjoj školi ROMI: Pravno-politička dimenzija, održanoj u septembru 2009. godine na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, u Srbiji je zaposleno oko 28.000 državnih službenika, te se prostom računicom dolazi do podatka da Romi u toj strukturi zaposlenih, ne čine ni jedan ceo procenat, što daje još bleđu sliku o njihovom današnjem položaju u Republici Srbiji.

prikovano za onaj segment tržišta rada na koje se nalaze nestabilni i nisko plaćeni poslovi. Broj Roma koji završe fakultet je veoma mali, a Romi intelektualci nerado odlaze u obrazovanje, već se bave drugim, isplativijim poslovima.

Sa druge strane, njihova kultura je takva da pridaju veliki značaj muzici i nekim tradicionalnim zanimanjima. Prokić navodi: „Kao što je poznato, Romi su ostali verni starim zanatima i veštinama, obavljajući ih na isti način kao i njihovi preci vekovima pre njih. Romi su čuvali i negovali svoju ljubav prema konjima i muzici, drugovali sa čekićem i nakovnjem, bavili se drvodeljstvom, dresurom životinja“. Takođe, Roma ima najviše u onim zanimanjima za koje se ne traži profesionalna stručnost: radnici na održavanju objekata i čistoće, nosači, skladišni radnici, građevinski radnici i sl. U kategoriji lica bez zanimanja nalaze se osobe koje su primorane da se bave prosjačenjem, gatanjem, vidarstvom i sl.²⁵ Važno je napomenuti da je zapošljavanje Roma blokirano niskim kapacitetima ponude rada, ali i predrasudama o radnim kvalitetima Roma.²⁶ U pomenutim predrasudama, takođe se može sagledati jedan od oblika diskriminacije.

Rsapadom SFRJ, siva ekonomija dobija široke razmere devedesetih godina 20. veka, u našoj zemlji. U tom periodu, privredne aktivnosti Roma u sferi „sive ekonomije“ su značajan izvor prihoda za njihova domaćinstva (krug delatnosti koje obavljaju: poljoprivredne delatnosti, ulična trgovina deficitiranom robom, trgovina konvertibilnom valutom). Iako je od raspada države pršlo gotovo dve decenije, u oblasti ulične trgovine, Romi i dalje prednjače, te i danas, na ulicama Beograda se mogu uočiti Romi, koji se bave npr. prodajom garderobe.

Kada smo sagledali neke osnovne karakteristike Roma kao etničke grupe, kako uopšteno, tako i osnovne karakteristike Roma koji žive u Republici Srbiji, potrebno je da uočimo i osnovne karakteristike njihove kulture. Emancipacija Roma je emancipacija bilo kog drugog naroda i nacije. Romi su pesnički i ateistički narod, narod koji ne veruje u zagrobni život. Njihov život je „čista umetnost“ (Rajko Đurić). Oni su romantičarska bića, kod njih ljubav ima veliki značaj. *Ako u kojem slučaju prevare ili ukradu, to je samo ono što je za goli život potrebno.* Krađa je za njih, „pozajmljivanje onoga što nema, od onoga što ima“. Jedan su od retkih naroda koji uvažava sve druge narode i nema genocidnih pretenzija ni prema kome. O životu misle „od danas do sutra“. Imaju malo međusobnih ubistava i samoubistava.²⁷ Nije dan narod u Evropi nije tako snažno, tako impresivno vezan za prirodu, da je u svim oblicima života sastavni deo prirode kao što su Romi. Ovo je zbog toga jer je to bio narod vekovima bez „doma i groba“ – Rajko Đurić.

Što se tiče uslova stanovanja, Romi sami grade svoje kuće, a samo manji broj živi u društvenim stanovima i to oni koji su stalno zaposleni. Kvalitet gradnje je kod većine kuća u romskim naseljima nezadovoljavajući (A.Mitrović, 1990.).²⁸ U najvećem broju romskih naselja nema kanalizacije ili je ona improvizovana. Karakteristično je da romske porodice u svojim domaćinstvima više poseduju predmete za razonodu nego predmete koje služe za pomoć u kući.

25 Vid: Ristić Ž.: *Socioekonomski...*

26 Vid: SANU: *Društvene nauke o Romima u Srbiji, zbornik radova sa tribina održanih 2003. i 2004. godine*, Beograd 2007, 169–170.

27 Sličan zaključak izvodi Mergen, koji je 1941. godine u Tirolu (Austrija) započeo izučavanje kriminaliteta posebne vrste prestupnika, koji kao čergari lutaju sa porodicama u kolicima (n. Ka'rren). [...] Njegovo istraživanje je pokazalo da, iako su u velikom broju od čak 82% vršili lakša krivična dela, istovremeno je zabeleženo vrlo malo delikata protiv porodice i dece, kao i protiv drugih članova grupe. Vid. svesituacioni metod, Ignjatović Đ.: *Kriminologija...*, 46–47.

28 Cit. po: Ristić Ž.: *Socioekonomski...*

3. UTICAJ KULTURNIH FAKTORA NA KRIMINALTET U ROMA

Sagledavši neke osnovne karakteristike kulture Roma, dolazimo do zaključka da iako su vekovima bili diskriminirani i na samoj društvenoj margini, osobnosti sopstvene kulture nisu menjali i u mnogim segmentima su pokušavali i uspevali da sopstvenu kulturu prilagode prostoru na kome žive, ali tako da ne promene samu bit sopstvene kulture. Potkultura Roma, koja je karakteristična i uočljiva dobrim delom u Republici Srbiji, bitno se ne razlikuje od opšte, nazovimo je svetske kulture Roma. Kao etnička grupa koja je oduvek živela skromnim životom (čak i onda kada nisu smatrani etničkom grupom) mogu da se pohvale istrajnošću i uspehom očuvanja sopstvenog identiteta. Ipak, njihova potkultura nije u svemu dobra i savršena, kao što je predstavlja dr Rajko Đurić, o čemu je bilo reči ranije. Iako im se može priznati „veseljački stil života“, ne treba zanemariti činjenicu da, kako i sam Đurić navodi, „ako u kojem slučaju prevare ili ukradu, to je samo ono što je za goli život potrebno“. Činjenica je da, iako ne postoje zvanični podaci u našoj zemlji o prestupima i krivičnim delima koje su počinili Romi, da oni ipak nisu zanemarljivi. Sam Đurić navodi da se takvo ponašanje nalazi u potkulturi Roma, što znači da u tom segmentu potkultura Roma stoji u konfliktnom odnosu prema prihvaćenoj kulturi. Zanimljiv je nastavak Đurićeve konstatacije – „Krađa je za Rome pozajmljivanje onoga što nema, od onoga što ima“. S obzirom da ne postoje zvanični podaci²⁹, odnosno statistika koja bi pokazala da li je to baš tako, svako od nas može sa Đurićevom konstatacijom da se složi, ili ne. Mišljenja sam da u velikom broju slučajeva tako i jeste. U razgovoru koji sam vodio sa grupom Roma koji žive na popularnoj „Ciganmali“ na Bežanijskoj kosi i sa Romima koji žive u Orlovskom naselju, odnosno enklavi smeštenoj u dolini Mirijeuskog potoka, došao sam do zaključka da oni, bez ustručavanja, priznaju da vrše sitne krađe, ali iz razloga, kako kaže jedan od njih: „Da bi prehranili sopstvenu porodicu“ ili „Da bi preživeli“. Njihove izjave se odlično uklapaju u Đurićeve konstatacije, ali da li priznanje o vršenju krađe nekoga oslobađa krivice? – Ne! Kako i sami navode, oni ne bi krali da imaju stalni posao, da su dovoljno plaćeni za poslove koje obavljaju i sl. Da li su oni krivi zbog toga ili je krivo društvo, ili smo pak zajednički krivi, o tome ne treba raspravljati, jer bismo tako izašli iz okvira kriminologije i ušli u okvire sociologije, politike i sl. U svakom slučaju, na osnovu raspoloživih podataka i naučnih istraživanja i dokaza, Rome možemo uklopiti u Mergenovo istraživanje obavljeno u oblasti Tirol (Austrija), u Selinovu teoriju kulturnog konflikta i raskoraka, zatim u stanovišta američke sociologije (u vezi sa kulturom, potkulturom i kontrakulturom) i u stanovišta dr Rajka Đurića.

4. ZAKLJUČAK

Potkultura Roma nam je poslužila da sagledamo kako i na koji se način kultura koja je svojstvena njima (ne)uklapa u vladajuću kulturu, odnosno prihvaćenu kulturu. U mnogo slučajeva, dešava se da potkultura Roma stoji u korelaciji sa prihvaćenom kulturom, ali pored te korelacije, javlja se jedan deo koji ne stoji u korelaciji. Jedan deo neslaganja odnosi se na konfliktni odnos prema prihvaćenoj kulturi, odnosno uočavamo određene segmente kontrakulture. Na žalost – u sitnim krađama prednjače, ali sa druge strane, ne veliku sreću, Romi nisu skloni vršenju težih krivičnih dela, jer takva ponašanja nisu u skladu sa njihovom

29 Jedini zvanični podaci, odnosno zvanična statistika, odnosi se na „nasilne smrti“ u Republici Srbiji za period 1997–2007. godine. Prema tim podacima, u periodu od deset godina, Romi su 59 puta izvršili samoubistvo, što je čak 60 puta manje u odnosu na populaciju koju čine Srbi. Više podataka o pomenutoj statistici: www.stat.gov.rs

potkulturom (dok kod određenih potkultura vrlo često se mogu uočiti veoma nasilnička ponašanja i vršenje najtežih krivičnih dela, poput ubistava i sl.). Sa druge strane, kao što je već pomenuto – neka veća istraživanja u oblasti ispoljavanja kriminalnih ponašanja romske populacije nisu obavljena, dok je Zavod za statistiku Republike Srbije objavio statistiku u vezi sa nasilnim ubistvima, koja ne daje previše podataka o ovom pitanju.

Ako sagledamo najnovije teorije kulturalne kriminologije, uočavamo da su kulturalni kriminolozi, i pored brojnih kritika, nastavili da istražuju nove načine organizovanja i pohađanja kriminoloških studija, kao i osmišljavanje novih načina preko kojih će se ukrstiti kultura, zločin i pravda.³⁰ Koje su im to kritike upućivane? – Kritike se uglavnom odnose na to kako kulturalna kriminologija konceptualizuje delatnosti državnih organa i subjekata moći, zatim njeno viđenje zločina kao, „značenjem situiranog iskustva“. Ipak, ono što im se najviše zamera jesu oblici istraživanja i izveštavanja (iz razloga što su u sferu kriminologije kao nauke, „ubacili“ i neke, „primeše“ poput sociologije, medija i politike i na taj način odstupili od čisto kriminološkog pristupanja kriminalitetu kao pojavi).³¹ Postoje dve mogućnosti – da kulturalni kriminolozi nastave da se bave izučavanjem kriminaliteta na način na koji su do sada to činili ili da poslušaju i sagledaju kritike koje im se upućuju i nešto promene u svom radu, odnosno da se preusmere na istraživanje uticaja kulturnih faktora na kriminalitet onako kako to podrazumeva nauka kriminologije. Da li će se odlučiti za jednu ili drugu mogućnost ili će se izdiferencirati neka treća mogućnost, danas je neizvesno.

Na primeru Roma, vidimo kako njihova kultura utiče na kriminalitet. Ipak, ne mora svaka kultura ili potkultura uticati negativno na stanje kriminaliteta. U praksi se dešava da i prihvaćena kultura, kao i potkultura, imaju neke svoje elemente koji, sa jedne strane, odvrćaju od kriminalnih ponašanja, dok sa druge strane podstiču pojedince da postanu prestupnici/kriminalci. Dakle, kulturni faktori su samo jedan od segmenata koji mogu uticati na porast/smanjenje kriminaliteta kod određene grupe ljudi, ili pak kod pojedinca, te se vraćamo na početak i konstataciju da je, „Svako krojač svoje sreće, a da ta sreća zavisi od niza okolnosti i faktora koji utiču na to kakva će ona biti, odnosno da li će biti iskrojena po meri ili će imati manje ili više nedostataka“.

Nikola Vujičić

Faculty of Law, University of Belgrade

IMPACT OF THE CULTURAL FACTORS IN DELINQUENCY

SUMMARY

The subject of the work includes three aspects (parts). The first part presents survey of theories in criminology that are dealing with the influence of cultural factors on crime/criminality (theory of cultural conflict and variance, social structure and anomie and cultural criminology), while the other part closer explains subculture of Romes. The third part of the work presents the synthesis of the first and the second part, in other words has been given explanation how the subculture of Romes affects criminality of that social group. In the work are listed existing statistic facts and problems that appear in connection with criminality among the Romes, as short survey of mentioned national minority discrimination.

Key words: criminology, cultural criminology, culture, cultural factors, Roma people crime and Roma people.

30 Ignjatović Đ.: *Teorije...*, 414

31 Detaljnije o kritikama koje se upućuju kulturalnim kriminolozima, vid. Ibid. 412–413.